

УДК 159.91

DOI: 10.31732/2663-2209-2022-68-115-122

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ПСИХОЛОГІВ

Юрій Живоглядов¹, Анастасія Денисова²

¹Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Навчально-наукового інституту психології, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: YuriyGo@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6763-2737>

²Магістрантка, Навчально-наукового інституту психології ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: DenysovaAV@krok.edu.ua

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PROFESSIONAL SELF- CONSCIOUSNESS OF MILITARY PSYCHOLOGISTS

Yurii Zhyvohliadov¹, Anastasiia Denysova²

¹PhD (Psychology), docent of the department of psychology, Educational-scientific institute of psychology, «KROK» University, Kyiv, Ukraine, e-mail: YuriyGo@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6763-2737>

²Master degree student, Educational-scientific institute of psychology, «KROK» University, Kyiv, Ukraine, e-mail: DenysovaAV@krok.edu.ua

Анотація. В статті обговорюється проблематика психологічних особливостей професійної самосвідомості військових психологів в ситуації надання допомоги військовослужбовцям під час бойових дій. Запропоновано загальні психологічні орієнтири формування професійної самосвідомості як визначального фактору ефективності діяльності військових психологів. Зазначено методологічні основи дослідження професійної самосвідомості військових психологів та надано окремі результати дослідження психологічних особливостей, що впливають на їх поведінку при виконанні своїх обов'язків в ситуації ведення бойових дій. З урахуванням психологічних особливостей професійної самосвідомості визначена доцільність та способи покращення діяльності військових психологів, серед яких: розвиток навичок саморегуляції та стресостійкості, психологічні засоби відновлення ключових характеристик військово-професійної працездатності. Отримано емпіричні дані, що основними психологічними факторами ефективності діяльності військових психологів в ситуації бойових дій є комунікабельність, активність, здатність створення заспокоїливої атмосфери, емоційна врівноваженість, які сприяють емоційному розрядженню та підняттю бойового духу військовослужбовців. У ході дослідження впливу психологічних особливостей професійної самосвідомості військових психологів на ефективність надання допомоги в ситуації ведення бойових дій виявлено, що професійно-важливі якості психологічного профілю фахівця можуть змінюватись під впливом набутого в цих діях індивідуально-психологічного досвіду. На успішність професійної діяльності військових психологів значний вплив може мати бойовий стрес, вмінням психологічного захисту від якого повинна бути надана окрема увага. Результативною дією може стати цілеспрямований розвиток здатності регулювати власні стани, а також, формування індивідуальних особливостей становлення механізму саморегуляції. Тренінг саморегуляції має бути побудований як система підходів до розуміння своїх можливостей, потреб, потенціалу, бажань, ставлення до самого себе та до оточуючої ситуації, задіяння усіх наявних резервів організму та психіки.

Ключові слова: професійна самосвідомість, індивідуально-психологічні особливості, бойова діяльність, саморегуляція, стресостійкість.

Формули: 0; рис.: 0; табл.: 0, бібл.: 14

Abstract. The article discusses the problems of psychological features of the professional self-awareness of military psychologists in the situation of providing assistance to servicemen during hostilities. General psychological guidelines for the formation of professional self-awareness as a determining factor in the effectiveness of military psychologists are proposed. The methodological foundations of the study of the professional self-awareness of military psychologists are indicated, and separate results of the study of psychological features that affect their behavior in the performance of their duties in a situation of hostilities are provided. Taking into account the psychological characteristics of professional self-awareness, the expediency and methods of improving the activities of military psychologists are determined, including: the development of self-regulation skills and stress resistance, psychological means of restoring the key characteristics of military professional performance. Empirical data have been obtained that the main psychological factors of the effectiveness of military psychologists in a combat situation are sociability, activity, the ability

to create a calming atmosphere, emotional balance, which contribute to the emotional discharge and raising the fighting spirit of servicemen. During the study of the influence of the psychological features of the professional self-awareness of military psychologists on the effectiveness of providing assistance in a situation of hostilities, it was found that the professionally important qualities of the specialist's psychological profile can change under the influence of the individual psychological experience gained in these actions. The success of the professional activities of military psychologists can be significantly influenced by combat stress, which should be given special attention to the skills of psychological protection. Targeted development of the ability to regulate one's own states, as well as the formation of individual characteristics of the formation of the self-regulation mechanism, can be a productive action. Self-regulation training should be built as a system of approaches to understanding one's capabilities, needs, potential, desires, attitude to oneself and the surrounding situation, and the use of all available reserves of the body and psyche.

Keywords: professional self-awareness, individual psychological characteristics, combat activity, self-regulation, stress resistance.

Formulas:0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.:14

Постановка проблеми. Готовність особистості до професійної діяльності змістовно розглядалась в межах філософії, психології та педагогіки. Попри значний обсяг теоретичних та емпіричних досліджень з даного питання, психолого-прикладні аспекти готовності військових психологів до професійної діяльності розкриті не в повній мірі. Разом з тим, викликана агресією з боку Росії складна соціально-політична ситуація в державі зумовлює необхідність підготовки якісно нового покоління офіцерів, яким буде притаманний високий рівень професійної готовності, що, в свою чергу, дасть змогу ефективно виконувати функціональні обов'язки в різних умовах.

Україна – єдина країна в Європі в сучасній історії, що протидіє агресії зі сторони ворога, який веде агресію проти нашої країни на різних напрямках - комунікаційному, інформаційному, психологічному, намагається знищити українську ідентичність. Це, зокрема, означає, що профорієнтація, підготовка та збереження максимально високої професійної самосвідомості військовослужбовців чітко корелює з такою ж підготовкою у військових психологів.

Велика кількість психологів під час війни та активних бойових дій безпосередньо приймали участь в психологічному супроводі військових, де отримали новий досвід щодо психологічних особливостей своєї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі самосвідомості присвячено значну кількість робіт, як в

вітчизняній, так і у зарубіжній психології. Великий внесок у розвиток цієї проблематики зробили У. Джемс, Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Юнг, С. Рубінштейн, В. Столін, І. Бех, М. Боришевський, В. Васютинський, В. Роменець, Т. Титаренко, П. Чамата, які у своїх наукових працях розглядають різноманітні аспекти проблеми самосвідомості та Я-концепції, її структурних компонентів та факторів розвитку.

Загальний аналіз наукової літератури свідчить про те, що ці дослідження сконцентровано переважно навколо трьох груп питань: філософсько-методологічні, історико-культурні аспекти самосвідомості, пов'язані з особистісною відповідальністю, моральним вибором, моральною самосвідомістю; загально-психологічні аспекти становлення самосвідомості; соціально-перцептивні аспекти самосвідомості, пов'язані з особливостями самооцінок, їх взаємозв'язком з оцінками оточуючих, з самосвідомістю та пізнанням інших людей.

Науково-психологічна література по цій тематиці використовує велику кількість термінів: «самосвідомість», «я», «я-концепція», «уявлення про себе», «ставлення до себе», «самооцінка», «образ Я» і т.п.

У результаті вивчення професійної самосвідомості виділено її функціональні та структурні компоненти: когнітивний, що реалізується у самопізнанні; мотиваційний, що реалізується у самоактуалізації; емоційний, що реалізується в самому

розумінні; операційний, що реалізується у саморегуляції [2].

Професія психолога у військах є відносно новою. Концептуальні реформи та зміни у військах України стали початком реформування психологічної служби. На етапі реформ вибудовується становлення сучасної моделі психологічної служби як самостійної складової.

Обов'язки військового психолога передбачають особисту психологічну готовність та володіння спеціальними знаннями, практичними навичками з надання психологічної допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей [1]. Ця робота вимагає здатності піклування про спокій власної душі, вміння розуміти іншу людину, не порушуючи її особистісних та тілесно-просторових границь, допомогти їй, якщо вона цього прагне, змінити своє ставлення до актуальної ситуації, сенсу того, що в ній відбувається, своєї ролі та життя в цілому.

В той же час, логічним припущенням є те, що зміст психічних якостей психологів, які виступають провідними для здійснення військово-професійної діяльності, тісно пов'язаний з характером тих труднощів, які долаються в ході сучасного бою. Поки немає достатнього об'єму науково-обґрунтованих свідчень того впливу, що має набутий в цих діях індивідуально-психологічний досвід на психологічні особливості професійної самосвідомості військових психологів, і, таким чином, на ефективність надання ними професійної допомоги.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у спробі аналітичного погляду на оцінку індивідуально-психологічних особливостей в ході формування професійної самосвідомості військових психологів, які під час ведення бойових дій безпосередньо впливають на якість виконання професійних завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професія психолога є специфічною як за змістом, так і за предметом діяльності, тому вимагає від фахівця крім знань і специфічних особистісних якостей, особливої структури

професіоналізму. Теоретичний аналіз стану висвітлення проблеми формування готовності військового психолога до професійної діяльності у збройних силах України потребує обґрунтування поняття «готовність військового психолога до професійної діяльності»[3].

Без застосування сучасних психологічних надбань ведення війни сьогодні майже неможливе, і, вірогідно, не треба довго чекати, поки втілиться у життя пророцтво П. Блума від 1991 року: «Прийде час, коли професійний психолог керуватиме військовою організацією» [1].

В контексті актуальних проблем психології розвитку соціально - активної особистості військового психолога вагоме місце належить формуванню його самосвідомості, навичок самооцінки, саморегуляції поведінки та діяльності в екстремальних умовах. Феномен самосвідомості більш глибокий за своїм психологічним змістом, ніж проблема свідомості. Психологічний аспект дослідження зазначеної проблеми припускає розкриття самосвідомості як особливого процесу розвитку людської психіки, спрямованого на регулювання особистістю своїх дій на основі усвідомлення власних можливостей, емоційно-ціннісного ставлення до себе. В акт самосвідомості індивіда втягуються не лише окремі психічні процеси в різних комбінаціях, але й вся система його психічних властивостей, якостей, особливості мотивації, емоційно-почуттєвої, вольової сфери в будь-який момент. У психологічній структурі особистості військового психолога самосвідомість є центральною ланкою, яка характеризує рівень його професіоналізму, а отже, успішність службової діяльності [1,3,7].

На сьогоднішній день завдання військових психологів можна розділити на декілька категорій. Це відбір і кваліфікація, спостереження за бойовою готовністю, навчання, тренінги, психологічна профілактика і підтримка та діяльність у рамках психологічних операцій. Окрім цих головних напрямків роботи, військових

психологів часто залучають до наукових та прикладних досліджень, роботи у сфері психосоціальної допомоги постраждалим у війні та членам їх сімей, а останнім часом дедалі більше розвивається окрема дисципліна - операційна психологія («operational psychology»), яка вивчає методи допиту, опитування, вироблення психологічних портретів супротивника та займається відбором і тренуванням кандидатів для розвідки та контррозвідки. Під час виконання цих завдань досить гостро постає питання самосвідомості військового психолога [1,4].

Для виконання обов'язків військового психолога, крім фахової, треба ще мати військову підготовку. Психолог в армії повинен мати безпосередній контакт з командирами, щоб у будь-який момент він міг інформувати та консультувати їх з питань, що входять до його компетенції. Тому у військовій ієрархії психолог не може стояти нижче командирів підрозділів/штабів [1].

Штатний армійський психолог - особа, якій довіряють. Якщо психолог говорить неправду, дає нездійсненні обіцянки чи порушує кодекс етичної і поведінки, він дуже швидко втратить довіру військових та не зможе виконувати свою роботу. Етичність роботи штатного психолога навіть важливіша за його професіоналізм: недостатні знання в армії легше вибачають та вони можуть бути надолужені активною підготовкою. Стосовно етичності роботи психолога може виникнути питання - чи мають право військові психологи як представники гуманної професії носити зброю? Практика показує, що ця дилема хибна. Не носити зброю на полі бою - це як не носити парасольку під дощем: окрім того, що людина промокне, вона ще й викличе підозру в інших, хто озброєний «парасольками». Отже, військові психологи мають носити зброю заради своєї безпеки та за ради утвердження своєї приналежності до військової сфери [1].

Окрім відповідних військових знань, етичності та фаховості, специфіка діяльності штатного армійського психолога

має високий рівень мотивації, окрім задоволення від роботи, це ще й патріотичність та відданість військовій справі. Без патріотичного налаштування щодо власної держави та народу і позитивного ставлення до армії психолог не зможе повністю адаптуватися до армії та надавати допомогу військовим. Відповідно до цього, під час відбору кандидатів на посади штатних армійських психологів, критерії патріотичності позитивного ставлення до армії повинні мати визначальне значення [4,7].

У багатьох психологічних дослідженнях професійного становлення знаходиться вивчення самосвідомості як форми відображення і переживання людиною свого професійного статусу. Але на відміну від самосвідомості, загалом, професійна самосвідомість специфічніша за своїм змістом.

Кожен період життя військового психолога, кожен його більш або менш значний крок в системі суспільних відносин, кожний успіх (чи не успіх) під час виконання професійних обов'язків може призвести до зміни його мотиваційної сфери: відбудеться її диференціація чи інтеграція, перетворення одних мотивів в інші, пригнічення одних іншими, можуть виникнути суперечності між ними (боротьба мотивів), взаємне підсилення або послаблення, зміниться співвідношення домінуючих або підпорядкованих мотивів та інше [5, 9].

Також, одним з важливіших чинників, що впливає на ефективність професійної діяльності військового психолога є його самовідданість та психологічна готовність, як істотна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності. Варто зазначити, що дослідження даної психологічної готовності у сучасній науці триває за трьома напрямками: особистісному, функціональному, особистісно-діяльнісному [6]. Зміст психічних якостей військовослужбовців, які виступають провідними для здійснення військово-професійної діяльності, тісно пов'язаний з характером тих труднощів, які долаються в ході сучасного бою.

Професійна діяльність та життєдіяльність військовослужбовця здійснюється в екстремальних умовах військової служби, тим самим ставлячи його постійно в ситуації вибору й випробування на міцність. Бойовій діяльності властиві адаптаційні механізми, але повної адаптації до умов бою ніколи не настає, оскільки людина не в змозі звикнути до постійної загрози її життю. Тому в бойових умовах відбувається зрив адаптації, за результатами проведеного нами дослідження було виявлено, що менше половини фахівців після виконання службових обов'язків в екстремальних умовах, демонструють здатність продовжувати ефективну дію. Це при тому, що оцінка рівня стійкості до бойового стресу на етапі відбору для служби в ЗСУ показала, що висока стійкість характерна не менше, ніж двом третинам досліджуваних. Комунікативний потенціал приблизно такої ж кількості відповідає середньому та вище значенню вибірки.

Слід зазначити, що початковим етапом застосування психологічної діагностики в Збройних Силах України є професійно-психологічний відбір, який дозволяє здійснити: вивчення індивідуально-психологічних якостей кандидатів для проходження служби в Збройних Силах України [7].

Так, аналіз даних військових психологів (за методиками «Опитувальник структури темпераменту», шкала прогресивних матриць Равена, методика Р. Кеттела, методика Адаптивність), що отримано з картки професійного відбору кандидата на службу за контрактом свідчить про те, що психодинамічна сфера високоефективних військовослужбовців за контрактом характеризується екстравертованістю, активністю, високим темпом реакцій, а також емоційною врівноваженістю та вираженою ригідністю, які є основою витримки та інших волевих якостей. У комунікативній сфері: незначне емоційне реагування при невдачах, нечутливість до невдач, спокій, впевненість у собі; широкий набір комунікативних програм, автоматичне включення в

соціальні зв'язки, легкість вступу в соціальні контакти, легкість переключення в процесі спілкування, наявність великої кількості комунікативних заготовок, комунікативна імпульсивність.

Порівняння основних характеристик загальних здібностей, особливостей характеру, наявності акцентуацій, особливостей мотивації до служби, психодинамічних властивостей, виявленими за результатами психологічної діагностики, з індивідуально-психологічними особливостями поточних психологічних станів (після перебування у бойових діях) за допомогою методу колірних виборів (модифікований тест М. Люшера), свідчить про значні зміни в показниках, що впливають на здійснення військово-професійної діяльності. Кількість осіб що показали високу стійкість до бойового стресу з 58% зменшилась до 43%, здатних здійснювати ефективно професійну діяльність.

За результати повної діагностичної процедури, отримані діагностичні дані дозволили зробити висновки: 57% досліджуваних проявили дезадаптивність або розхитування адаптаційного бар'єру у зв'язку із емоційною напругою.

Таким чином, характер подоланих труднощів в умовах сучасного бою, зміст конкретної військової спеціальності та коло службових обов'язків у бою визначають сутність і конкретний зміст психологічної підготовки військових психологів. Професія психолога в цьому сенсі є специфічною і за змістом, і за предметом діяльності, вимагає від людини, крім знань і специфічних особистісних якостей, особливої структури професіоналізму. Це вимагає підвищеної уваги до вимог щодо військових фахівців, а отже, й до системи професійного психологічного відбору військовослужбовців її ефективності [11].

Бойова діяльність психолога-фахівця в галузі екстремальної, військової психології протікає в специфічних умовах, що відбивають характер війни й небезпечної, повної сильних негативних впливів, обстановки. У зв'язку із цим, бойова діяльність визначається як складна

форма цілеспрямованої взаємодії між військовослужбовцями та бойовою обстановкою. Бойовій діяльності властиві адаптаційні механізми, але повної адаптації до умов бою ніколи не наступає, оскільки людина не в змозі звикнути до постійної загрози її життю. Бойовий стрес спонукає до радикальних змін в афективній, когнітивній та поведінковій сфері військових, здійснює значний вплив на успішність їх професійної діяльності, і таким чином вимагає психологічного захисту від його впливу. Тому в бойових завжди можливий зрив адаптації, що впливає на успішність виконання професійної діяльності психолога [1, 10].

Діяльність в умовах бойового стресу викликає негативні наслідки деструктивного характеру як для фізичного так і для психічного стану військовослужбовця, а також провокує настання дистресу і посттравматичного стресового розладу [12].

Тому, розвинута здатність регулювати власні стани допомагає стимулювати процес розвитку та становлення механізму саморегуляції, і, таким чином, виступати суб'єктом саморегуляції. Психічна саморегуляція – це усвідомлена цілеспрямована динамічна зміна окремих психофізіологічних функцій і психічного стану в цілому за допомогою спеціально організованої психічної активності [13, 15].

Саморегуляція діє і на рівні організму, і на рівні психіки, це системний процес, що забезпечує адекватну умовам мінливість, пластичність життєдіяльності людини. Тому тренінг саморегуляції повинен бути побудований не лише як розвиток певних навичок, а й як система підходів до розуміння своїх можливостей, потреб, потенціалу, бажань, ставлення до самого себе та до оточуючої ситуації, задіяння усіх наявних резервів організму та психіки.

Тренінг може бути орієнтований як на кінцевий результат, так і на динаміку процесу розвитку навичок саморегуляції. Його мета - сформулювати у військовослужбовців навички психічної

саморегуляції. Він має стати для учасників подією, яка б дозволила змінити їхнє світосприйняття і розширити життєві вміння, допомогти подолати наслідки фізичної та розумової перевтоми, запобігання додатковій психотравматизації.

Завданнями тренінгу можуть бути: розвиток самосвідомості та самопізнання; сприяння розкриттю здатності до самоаналізу; формування адекватної самооцінки та самоповаги; сприяння усвідомленню власних емоційних станів і розвиток навичок їх контролю та регуляції; розвиток свідомої саморегуляції; відпрацювання технік психічної саморегуляції.

Методи тренінгу можуть змінюватись, в сукупності таких, як: міні-лекція, бесіда, тілесні вправи, модельовані ситуації, тести, інтерв'ю, обговорення вправ, вправи на релаксацію, активізацію, самоконтроль.

Структура проведеного нами тренінгу складалась зі знайомства, інформування учасників про мету та завдання тренінгу, встановлення та прийняття правил тренінгу всіма учасниками; далі тренінг продовжувався актуалізацією проблемного питання, міні-лекцією та бесідою, освоєнням вправ на розвиток навичок психічної саморегуляції, та завершувався аналізом групової роботи та процедурою підбиття підсумків.

Оскільки професійна успішність є інтегральною характеристикою людини, що виявляється в діяльності і в спілкуванні, тому вона повинна вивчатися у взаємодії індивідуальних, особистісних і суб'єктивних якостей. Готовність військового психолога до професійної діяльності має визначатися як система знань, практичних умінь та професійно-значущих навичок, психологічних властивостей та особистісних здібностей, які зумовлюють мотивацію до саморозвитку й самореалізації особистості в межах її професійної діяльності. Сутність та завдання психологічного супроводження професійної підготовки військовослужбовців полягають в

проведенні заходів спрямованих на підтримку професійної придатності, психологічної готовності до діяльності військовослужбовців та забезпеченні їх стійкості до впливу стрес-факторів службово-бойової обстановки [8,9].

Варто зазначити, що проблема самосвідомості є однією з маловивчених у психології через методологічні, інструментальні складності дослідження. Професійна самосвідомість військових психологів до сьогодні не була предметом ґрунтовного психологічного аналізу і являє собою один із невирішених аспектів психологічної науки та практики та безпосередньо впливає на боєготовність ЗСУ, безпеку держави, тож потребує її подальшого детального вивчення.

Висновки. Психологічні особливості професійної самосвідомості військових психологів на етапі надання допомоги, в ситуації ведення бойових дій, та їх вплив на ефективність професійної діяльності потребують ретельного вивчення. Особливої уваги потребує сучасний інструментарій оцінювання психологічних особливостей особистості військових психологів, їх професійних компетентностей та ефективності діяльності, сучасний вітчизняний і закордонний досвід до комплексного психодіагностичного обстеження з використанням валідних методик.

Аналіз даних діагностики психологів що надавали допомогу під час ведення бойових дій за визначеними методиками свідчить про те, що психодинамічна сфера високоефективних військовослужбовців за контрактом характеризується екстравертованістю, активністю, високим темпом реакцій, емоційною врівноваженістю, які є основою витримки та інших вольових якостей. У комунікативній сфері мають значення стриманість емоційного реагування при невдачах, впевненість у собі; широкий набір комунікативних програм, легкість вступу в соціальні контакти та переключення в процесі спілкування, наявність великої кількості комунікативних заготовок, комунікативна імпульсивність.

В ході дослідження було підтверджено, що зміст психічних якостей військовослужбовців, які виступають провідними для здійснення військово-професійної діяльності, тісно пов'язаний з характером тих труднощів, які долаються в ході сучасного бою.

Дослідження впливу психологічних особливостей професійної самосвідомості військових психологів на ефективність надання допомоги в ситуації ведення бойових дій виявлено: професійно-важливі якості психологічного профілю фахівця можуть змінюватись під впливом набутого в цих діях індивідуально-психологічного досвіду.

На успішність професійної діяльності військових психологів значний вплив може мати бойовий стрес, вмінням психологічного захисту від якого має бути надана окрема увага. Мова йде не тільки про цілеспрямований розвиток здатності регулювати власні стани, але, також, і про набуття індивідуальних особливостей становлення механізму саморегуляції. Тому тренінг саморегуляції має бути побудований як система підходів до розуміння своїх можливостей, потреб, потенціалу, бажань, ставлення до самого себе та до оточуючої ситуації, задіяння усіх наявних резервів організму та психіки.

Література:

1. Зоран Комар (2017). Психологічна стійкість воїна: підручник для військових психологів. К., 184 с.
2. Лазорко О., Вірна Ж., Акімова Л. та ін. (2015). Психологія професійної безпеки: технології конструктивного самозбереження особистості : кол. Монографія: за заг. ред. Ж. Вірної. Луцьк : Вежа-Друк., 588 с.
3. Коқун О.М., Мороз В.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С. (2021). Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злягодження : метод. посіб. К. : 7БЦ., 170 с.
4. Корольчук М. С., Крайнюк В. М.,(2006). Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Ніка-Центр. 580 с.
5. Дубровинський Г.Р., Рябова О.В. (2019). Зв'язок емоційного інтелекту військовослужбовця з психологічною сумісністю у військовому колективі

// Вісник Національного університету оборони України. С. 11-17.

6. Воробйова Г.П. та ін. (2012). Настанова з психологічної підготовки особового складу підрозділів сухопутних військ: Навчально-методичний посібник. Львів: АСВ. 430 с.
7. Мацегора Я. В. та ін. (2014). Психологічний моніторинг професійно важливих якостей курсантів ВВНЗ МВС України: монографія. Харків: Акад. ВВ МВС України 421 с.
8. Кокун О. М. та ін. (2019). Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України : метод. посіб. Київ: ФОП Маслаков. 288 с.
9. Ягупов В. В. (2000). Військова і соціальна психологія. Київ: Видавництво Національного університету ім. Тараса Шевченка. 626 с.
10. Агаєв, Н. А., Дикун, В. Г., Чорний В. С. та ін. (2020). Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України підручник : у 2 ч. Ч. 1. вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. 754 с.
11. Радиш Я.Ф., Соколова О.М. (2012). Медична реабілітація військовослужбовців як наукова проблема: теоретико-методологічні засади (за матеріалами літературних джерел). *Економіка та держава*. № 3. С. 103–106.
12. Єна А. І., Маслюк, В. В., Сергієнко А. В. (2014). Актуальність і організаційні засади медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції. *Науковий журнал МОЗ України*. № 1 (5). С. 5-16.
13. Гриньків С.Р. (2014). Методи саморегуляції психічного стану особистості, їх різновиди та особливості застосування. Бучач. 29 с.
14. Serhiienі, O.; Gorina, O.; Sizov, V.; Tkachenko, V.; Synhaivska, I.; Vasyliiev, I. (2021). Legal psychology: macropsychological vector of development. *Ad alta-journal of interdisciplinary research*, Volume: 11. Issue: 2. Pages: 40-44. Special Issue: 20.

Reference:

1. Zoran Komar (2017). Psychological resistance of war: a textbook for military psychologists. K. 184 p.
2. Lazorko O., Virna Zh., Akimova L. and others (2015). Psychology of professional safety: technologies of constructive self-preservation of the individual: col. monogr. Lutsk: Vezha-Druk. 588 p.
3. Kokun O.M., Moroz V.M., Pishko I.O., Lozinska N.S. (2021). Formation of psychological readiness of military servicemen under contract to perform assigned

tasks during combat coordination: method. manual K.: 7BC. 170 p.

4. Korolchuk M. S., Kraynyuk V. M. (2006). Social and psychological support of activities in normal and extreme conditions: a study guide for students of higher educational institutions. K.: Nika-Center. 580 p.
5. Dubrovynskyi G.R., Ryabova O.V. The relationship between the emotional intelligence of a serviceman and psychological compatibility in the military team // *Bulletin of the National University of Defense of Ukraine*. - 2019. – pp. 11-17.
6. Vorobyova H.P. et al. (2012). Guidelines for the psychological training of the personnel of units of the ground forces: Training and methodical manual. Lviv: ASV. 430 p.
7. Matsegora Ya. V. et al. (2014). Psychological monitoring of professionally important qualities of cadets of the High School of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: monograph. Kharkiv: Acad. Internal Affairs Ministry of Ukraine. 421 p.
8. Kokun O. M. et al. (2019). Psychological study of personnel of the Armed Forces of Ukraine: method. manual. Kyiv: FOP Maslakov. 288 p.
9. Yagupov V.V. (2000). Military and social psychology. Kyiv: Publishing House of the National University named after Taras Shevchenko. 626 p.
10. Agaev N. A., Dykun V. G., Cherny V. S. (2020). Moral and psychological support in the Armed Forces of Ukraine textbook: in 2 part. Part 1. ed. 2nd, revision. from changes and added / in general ed. V. V. Stasyuk. 754 p.
11. Radysh Y.F., Sokolova O.M. (2012). Medical rehabilitation of military personnel as a scientific problem: theoretical and methodological principles (based on materials from literary sources). *Economy and state*. No. 3. pp. 103–106.
12. Yena A. I., Maslyuk V. V., Sergienko A. V. (2014). Relevance and organizational principles of medical and psychological rehabilitation of participants in an anti-terrorist operation. *Scientific journal of the Ministry of Health of Ukraine*. No. 1 (5). pp. 5–16.
13. Hrynkyv S.R. (2014). Methods of self-regulation of the mental state of the individual, their varieties and features of application. Buchach. 29 p.
14. Serhiienі, O.; Gorina, O.; Sizov, V.; Tkachenko, V.; Synhaivska, I.; Vasyliiev, I. Legal psychology: macropsychological vector of development. *Ad alta-journal of interdisciplinary research*, 2021. Volume: 11. Issue: 2. Pages: 40-44. Special Issue: 20.